

DARIUSZ MILEWSKI

Wydział Nauk Historycznych

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa

ORCID: 0000-0002-3255-7685

LIST FRYDERYKA WILHELMA DO JANUSZA RADZIWIŁŁA W SPRAWIE MAŁŻEŃSTWA Z HOSPODARÓWNĄ MOŁDAWSKĄ

Bliskie kontakty birzańskiej linii Radziwiłłów z Hohenzollernami brandenbursko-pruskimi datują się co najmniej od małżeństwa podczaszego wielkiego litewskiego Janusza Radziwiłła z Elżbietą Zofią, córką elektora Jana Jerzego Hohenzollerna (1613 r.). Synem tej pary był znany ks. Bogusław Radziwiłł (1620-1669), koniuszy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jego brat stryjeczny, Janusz Radziwiłł (1612-1655), późniejszy wojewoda wileński i hetman wielki litewski, już od młodości utrzymywał kontakty ze swymi berlińskimi kuzynami. Jego pierwsze znane listy, jakie wymieniał z elektorem Jerzym Wilhelmem, datują się na czasy wojny smoleńskiej (1632-1634), w której młody magnat zdobywał swoje doświadczenie wojenne¹. Niestety, znaczna część korespondencji Janusza Radziwiłła, przechowywana w Berlinie, zaginęła w zawierusze wojennej. Niemniej udało się jak dotąd odnaleźć osiemnaście listów, jakie ten litewski magnat wymienił w latach 1633-1655 z elektorami oraz władzami Prus Książęcych². Wśród nich znajduje się oryginalny list elektora Fryderyka Wilhelma, datowany w Kolonii nad Szprewą – obecnie część Berlina – 23 listopada 1644 r. według kalendarza juliańskiego (3 grudnia 1644 r. nowego stylu). Odpowiadał w nim elektor na – notabene niezachowane – zaproszenie ze strony księcia na jego ślub z gospodarówną mołdawską³.

¹ Pierwszy zachowany list wysłał Janusz Radziwiłł do elektora spod Smoleńska we wrześniu 1633 r. – zob. J. Radziwiłł do Jerzego Wilhelma, obóz pod Smoleńskiem, 1633 r., Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (dalej: GStA PK), I. Hauptabteilung (dalej: HA) Repositorium 9 Polen, nr 3 D, k. 132-133 (z adnotacją, że list trafił do Królewca 27 IX / 7 X 1633 r.).

² Omówienie tej korespondencji zob. D. Milewski, *Kontakty Janusza Radziwiłła z Prusami Książęcymi w świetle jego korespondencji z Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (1633-1655)*, w: *Dialog intercultural polono-moldovenesc. Culegere de studii*, vol. II, nr 2, red. V. Constantionv, N. Pikuła, I. Łukasik, K. Jagielska, Chişinău 2018, s. 119-131.

³ Fryderyk Wilhelm do Janusza Radziwiłła, Cölln (Kolonja nad Szprewą), 23 XI / 3 XII 1644 r., GStA PK, XX HA EM 91 b, nr 4, k. 1-2. Z tego samego dnia pochodzi krótki list w języku niemieckim, skierowany przez elektora do nadradców pruskich. Fryderyk Wilhelm zawiadamia ich, że z uwagi na długą podróż i związane z nią koszty, powstrzyma się od udziału w ślubie Radziwiłła z gospodarówną mołdawską, nie wyśle też nikogo w swoim imieniu. Zarazem prosi, by nadradcy w jego imieniu podziękowali Radziwiłłowi za zaproszenie i usprawiedliwili nieobecność księcia. Fryderyk Wilhelm do nadradców, Cölln, 23 XI / 3 XII 1644 r., GStA PK, XX HA Adelsarchiv, nr 986, k. 26-27v. Dziękuję prof. Sławomirowi Augustiewiczowi za pomoc w odczytaniu tego listu.

Janusz Radziwiłł okazał się bardzo niekonwencjonalny w swoich związkach małżeńskich. Sam będąc kalwinistą, żenił się dwukrotnie i za każdym razem z przedstawicielką innego wyznania. Po raz pierwszy stanął na ślubnym kobiercu 2 lutego 1638 r., pojmując za żonę katoliczkę Katarzynę Potocką – ku niezadowoleniu ojca, hetmana wielkiego litewskiego Krzysztofa Radziwiłła⁴. Młody magnat zdecydował się na ten związek, kierując się własnymi uczuciami. Niestety, szczęście rodzinne nie potrwało długo – Katarzyna zmarła pod koniec 1642 r., pozostawiając Januszowi córkę Annę Marię (1640-1667). Owdowiały Janusz Radziwiłł, będący od śmierci ojca w 1640 r. samodzielnym panem rozległej fortuny i odgrywający poważną rolę w życiu politycznym Rzeczypospolitej⁵, rozejrzał się teraz za nową małżonką. Jego wybór padł na Marię Lupulównę, córkę hospodara mołdawskiego Bazylego Lupula⁶. Do małżeństwa doszło po dłuższych zabiegach w dniu 5 lutego 1645 r. w Jassach, a sama ceremonia odbyła się w obrządku prawosławnym⁷. Powodzeniu zabiegom podkomorzego litewskiego sekundował sam król Władysław IV, domagający się od hetmana wielkiego koronnego Stanisława Koniecpolskiego zabezpieczenia wojskowego przeciwko Tatarom⁸.

Podobnie jak w przypadku pierwszego małżeństwa, tak i teraz Janusz Radziwiłł zaprosił elektora na swój ślub⁹. O ile wszakże Jerzy Wilhelm nie kwapił się na wesele podkomorzego litewskiego do Buczacza, o tyle tym bardziej jego syn nie zamierzał wyruszać do odległej Mołdawii. Odpowiadając zatem na początku grudnia na list litewskiego kuzyna, Fryderyk Wilhelm wymawiał się z osobistego udziału w uroczystości, zlecając nadradcom pruskim podziękowanie księciu za zaproszenie i wytłumaczenie swojej nieobecności.

Wydawany list przechowywany jest w berlińskim Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, w zespole XX Hauptabteilung Etats Ministerium, sygn. 9I b, nr 4. List napisano w języku łacińskim. Skrót w tekście rozwiązano, uzupełniając brakujące litery w nawiasach kwadratowych. Zachowano wersaliki tam, gdzie występują w oryginale. Własnoręczny podpis elektora zaznaczono pismem kursywnym.

⁴ H. Wisner, *Janusz Radziwiłł 1612-1655. Wojewoda wileński, hetman wielki litewski*, Warszawa 2000, s. 54.

⁵ Jakkolwiek na początku lat 40. Janusz Radziwiłł pełnił – ważny skądinąd – urząd podkomorzego litewskiego, to znaczenie polityczne magnata podkreśliły nominacje Władysława IV na hetmana polnego litewskiego (1646) i starostę generalnego żmudzkiego (1646).

⁶ Hospodar mołdawski Bazyl Lupul (Vasile Lupu, zm. 1661), panował w latach 1634-1653, utrzymując z biegiem czasu coraz lepsze stosunki z Rzeczpospolitą. Wyraźnym zwrotem w jego początkowo zdystansowanej polityce wobec Polski było właśnie małżeństwo córki z Januszem Radziwiłłem. Hospodar ma obszerną biografię w j. rumuńskim – C. Șerban, *Vasile Lupu, domn al Moldovei*, București 1991. O jego córce zob. T. Wasilewski, *Radziwiłłowa Maria (ok. 1625-1660)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 30, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987, s. 399-402.

⁷ Małżeństwo Radziwiłła z Lupulówną, jego polityczny kontekst oraz przebieg samej ceremonii, zostały już omówione w literaturze. Zob. D. Milewski, *Between a Magnate and a Cossack – Two Marriages of Vasile Lupu's Daughters*, w: *Series Byzantina*, t. 6, red. W. Deluga, Warszawa 2008, s. 47-55 oraz V. Constantinov, *Małżeństwo Marii Lupu z Januszem Radziwiłłem*, w: *Radziwiłłowie w służbie Marsa*, red. M. Nagielski, K. Żojdź, Warszawa 2017, s. 151-159.

⁸ Władysław IV do S. Koniecpolskiego, Warszawa, 2 I 1645 r., w: *Korespondencja Stanisława Koniecpolskiego hetmana wielkiego koronnego 1632-1646*, oprac. A. Biedrzycka, Kraków 2005, nr 525, s. 672.

⁹ D. Milewski, *Kontakty Janusza Radziwiłła...*, s. 123.

Edycja listu

Fryderyk Wilhelm do Janusza Radziwiłła, Cölln (Kolonja nad Szprewą), 23 XI / 3 XII 1644 r.

Źródło: GStA Berlin, XX HA Etats Ministerium 91 b, nr 4, k. 1-2.

Illustrissime Princeps, Domine Amice et Affinis charissime

Ex Dilectionis V[est]rae prima die praesentis Mensis, ad Nos perscriptis literis, non nisi intellectu[m] perquam iucundum Nobis extitit, Dilectionem V[est]ram in animum induxisse, relicta solitudine viduali, ad secunda vota matrimonialia transire, et iuxta aeternum Dei decretum, Illustrissimam Principem Moldaviae sibi desponsari fecisse. Cuius rei nomine, Dilectioni V[est]rae merito congratulamur omnigenam felicitatem desuper eidem ex intimo corde comprecando. Cumq[ue] Dilectioni V[est]rae fuit visum, Nos ad solenna nuptiarum, amice invitare (ex quo quidem, constantem amicitiae, et benevolentiae eius, erga Nos voluntatem abunde cognoscimus) huius quoq[ue] rei gratia condignas Dilectioni V[est]rae agimus gratias, nihil magis in votis habentes, quam ut indicate festivitati nuptiali interesse, eamq[ue] Electorali Nostra praesentia condecorare possimus. Propter loci vero distantiam metuentes, ne id fiat, absentiam Nostram a Dilectione V[est]ra iri excusatum, plane confidimus. Caeterum, quod Supremi Nostri Consilarii Ducatus Prussiae, ad contestandum syncerum Nostrum, in Dilectionem V[est]ram affectum, Nostro nomine, eidem offerri curabunt munus, ut in aequam accipiat partem, et quod a Dilectione V[est]ra sedulo contendamus, quam de reliquo, optime valere cupimus, studiaq[ue] Nostra officiosissima eidem prolixè hisce deferimus. Data Coloniae ad Spream, die XXIII Mensis Novembr[is] Anno Salutis humanae MDCXLIV.

FRIDERICUS GUILIELMUS DEI gratia Marchio Brandenburgensis, Sacri Romani Imperii Princeps Elector, et Archicamerarius, in Prussiae, Juliae, Cliviae, Montium, Stetini, Pomeraniae Dux.

Dilectionis V[est]rae

Amicus et Affinis ad officia paratus

Fridericus Wilhelmus Elector

[2] [Adres na odwrocie listu]

Illustrissimo Principi, Domino JANUSIO RADZIWIŁ, Duci Birzarum, et Dubincorum, Sacri Romani Imperii Principi, Archicamerario Magni Ducatus Lithuaniae, Administratori Mohiloviensi, Kazimiriensi, Camenecensi, Seyvens[i] Capitano, Amico at Affini Nostro charissimo